

- 10.П'ятий трирічний огляд виконання і застосування Угоди про технічні бар'єри в торгівлі згідно зі статтею 15.4 // Інформаційний бюлетень з міжнародної стандартизації. – 2010. – № 1. – С. 129–141.
- 11.Шостий трирічний огляд дії та виконання Угоди про технічні бар'єри в торгівлі згідно зі статтею 15.4 // Інформаційний бюлетень з міжнародної стандартизації. – 2013. – № 7. – С. 107–117.
- 12.Сьомий трирічний огляд дії та виконання Угоди про технічні бар'єри в торгівлі. – <https://www.wto.org/>.
13. Mini Blue Guide. Довідник для українських виробників, які цікавляться експортом продукції, щодо особливостей технічного регулювання; 2016 рік
14. ASEAN Good Regulatory Practice (GRP) Guide; 2009 рік.

Калита П.Я.

КОРУПЦІЯ, ПОРОДЖЕНА НЕДОСКОНАЛІСТЮ

Про корупцію в Україні не говорять мабуть лише надзвичайно байдужі та ледачі. Її розглядають як основний чинник зубожіння України в пострадянський період. Утім попри те, що ведеться безліч гарячих дискусій, а також вжито таких неординарних заходів, як створення Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури тощо, ситуація в країні, на жаль, не покращується.

За результатами порівняльного аналізу досліджень рівня корупції в Україні, які проводили компанії Transparency International, Gallup International і Центр Разумкова в 2013–2015 рр., визнано, що, незважаючи на зміну політичної еліти й прихід до влади нових людей, корупція в Україні не зменшилася, а в деяких сферах навіть виросла на 5–18%. Ситуація значно погіршилася в 2016 р. За результатами дослідження аудиторської компанії Ernst & Young про ризики шахрайства Україна посіла перше місце за рівнем корупції серед 41 країни. У звіті зазначено, що до порушення етичних норм бізнесменів підштовхує відсутність економічного зростання й поліпшення бізнес-клімату в Україні в поєднанні з неефективною системою покарання.

Безумовно, що для досягнення сталого успіху до боротьби з корупцією потрібно підходити комплексно, використовуючи всі доступні методи й засоби. Хочеться привернути увагу громадськості лише до одного з них, який, на мій погляд, має важливе значення, проте ще й досі в суспільстві це навіть не обговорювалося.

Визначення та різновиди корупції

Найпоширеніше визначення, корупція – це зловживання посадою або владою з метою власної вигоди. Згідно з ширшим визначенням, корупція – це зловживання довірою.

Характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадовця й інтересами його наймача. Багато видів корупції аналогічні шахрайству, що здійснює посадовець, і належать до категорії злочинів проти державної влади. Головним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку (ренти), пов'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримувальним чинником – ризик викриття й покарання.

Корупція проявляється як у публічному, так і в приватному секторах. Випадок, коли менеджер магазину з закупівель отримує хабар від виробника, щоб перевагу було надано його товару, є прикладом корупції в приватному секторі, оскільки це зловживання своєю посадою і завдання збитку підприємству.

Корупція формується за різними напрямками. За цілеспрямованого «розпилювання» бюджетних коштів, де особливе місце посідають олігархи. За різноманітних рішень силових структур і судів в інтересах сторін, що дають хабарі. За державного «кришування» контрабанди товарів, «відкатів» під час держзамовлень, отримання хабарів за різноманітні довідки, дозволи, «прискорення», «пом'якшення», наприклад у разі порушення ПДР тощо.

Окреме місце тут посідає корупція, пов'язана з взаємодією з бізнесом (бізнес-корупція). Основні особливості її виникнення та існування розглянуто нижче.

Дві сторони, що беруть участь у бізнес-корупції

Корупційні акти в бізнес-корупції, як утім і за інших її різновидів, здійснюються за участі двох сторін: тієї, що бере хабар, і тієї, що його дає. Безумовно, що за корупційних взаємовідносин обидві сторони мають бути у «виграші».

Перша сторона – це посадовці, які мають певний ресурс, адміністративний наприклад. Вони приймають рішення вчинити протизаконні дії, розуміючи, що ризики є, але водночас усвідомлюючи, що передбачувана вигода їх, швидше за все, компенсує.

Друга сторона – це представники бізнесу, які «вимушені» давати хабарі іншій стороні, щоб зменшити свої витрати. Тут насамперед треба відзначити ситуації з недотриманням обов'язкових норм, що може призвести до великих штрафів, а в деяких випадках – і до втрати бізнесу, або навіть особистої свободи, якщо порушення обов'язкових норм призведе до заподіяння шкоди державі, громадянам, майну, навколишньому середовищу тощо. У разі, якщо підприємець має понести суттєве покарання, він може погодитися на сплату хабаря, щоб не втратити значно більше. В статті особливе місце відведено підприємствам, які не спроможні дотримуватися чинних обов'язкових норм через низький рівень своєї ділової досконалості.

Про обов'язкові норми

Років 20 тому я приїхав на машинобудівний завод, де допомагав удосконалювати систему менеджменту якості. Була складна ситуація: холодно, цехи обігрівали грубками на дровах, генеральний у тілогрійці... Говорю генеральному: «Михайле Павловичу, уряд прийняв рішення щодо сприяння підприємцям у поліпшенні якості продукції». А він уважно подивився на мене, заклав руки за спину, зсутулювся і каже: «Шановний Петре Яковичу, якщо уряд нам ще раз посприє, то ми вже точно не витримаємо». Тільки згодом я зрозумів, що він мав на увазі та якою був мудрою людиною.

Чинники, налаштовані на хабарі, весь час намагаються створити такі умови, за яких інша сторона була б вимушена їх давати. Це призвело до появи в країні безлічі надуманих обов'язкових норм, які практично нічого не додають, але суттєво ускладнюють роботу підприємств. І це вже довгий час обурює власників і керівників українських виробників, гальмує розвиток підприємств і вітчизняної економіки в цілому.

У разі встановлення державою будь-яких норм, обов'язкових для виконання, навіть якщо норми аргументовані, треба враховувати фактичні можливості підприємств, на які ці норми поширюються. Тобто, яка частина підприємств здатна (або не здатна) виконати норму за об'єктивних причин.

За часів Радянського Союзу одночасно з розробленням ГОСТів складала плани заходів, необхідних для створення умов, за яких переважна більшість вітчизняних компаній мала би бути спроможною досягати нових норм. Але в незалежній Україні цю традицію втрачено й норми, навіть за їх обов'язковості, вводять у дію практично без підготовки.

Останнім часом, правда, ситуація дещо змінюється. Під тиском США і ЄС, а також усвідомлюючи, що вітчизняні ділові кола об'єднуються і все активніше протестують проти неаргументованого тиску на бізнес, українська влада почала, хоча й повільно, але реально здійснювати реформи, які отримали назву «дерегуляція». Вже багато надуманих норм скасовано. А в країні, нарешті, встановлюючи обов'язкові норми, почали приділяти увагу обрахуванню ризиків. І це, безумовно, позитивно.

Проте одночасно з цим має бути приділено увагу також проблемам ділової досконалості вітчизняних виробників, їх спроможності виконувати обов'язкові вимоги, навіть якщо ці вимоги встановлено вже з урахуванням ризиків. Це особливо актуально, зважаючи на те, що українські високопосадовці до сьогодні стверджують: їхнє завдання лише «розрегулювати» бізнес, а далі конкуренція, хто сильніший – той і виживе. Не розуміючи, що ділова культура вітчизняних виробників, сформована ще за часів тотального дефіциту, не відповідає вимогам глобального насиченого ринку й потребує реформування. І що конкурувати вітчизняним виробникам доведеться переважно не між собою, а з суттєво досконалішими зарубіжними компаніями, захищаючи власний внутрішній ринок. А отже, для усвідомлення та зміни ділової культури й суттєвого підвищення рівня ділової досконалості їм вкрай необхідно сприяння з боку влади.

Недосконалість як один з основних чинників корупції

Під діловою досконалістю в світі розуміють здатність організації передбачати й задовольняти бажання всіх зацікавлених сторін. Рівень ділової досконалості характеризує, наскільки добре організація це робить. Такий рівень у всьому світі визначають відповідно до моделі досконалості (моделі ідеальної організації) за 1000-бальною шкалою. Відповідно до цієї шкали найкращі організації Європи досягають сьогодні 750–800 балів. Кращі українські підприємства мають 550–600 балів, і це високий рівень. Проте таких підприємств в Україні дуже мало. А для відродження української економіки в цілому важливо розуміти, на що спроможна переважна більшість її виробників. І тут картина виявляється «невеселою». В розвинених країнах переважна більшість компаній відповідає рівню 300–450 балів, а в Україні – 150–250 балів.

Через недосконалість переважної більшості українських компаній, які за своїм рівнем від трьох до п'яти разів поступаються компаніям розвинених країн, порівняно зі світовими лідерами їх продуктивність нижча до десяти разів, собівартість вища в рази, а дефектність вища аж до 1000 разів!. У підсумку валовий національний дохід на душу населення в Україні до 30 разів менший, ніж у розвинених європейських країнах.

І важливо зрозуміти, що саме низький рівень ділової досконалості українських підприємств та організацій є одним із суттєвих чинників, що формують та продовжують розвивати корупцію в масштабах країни.

Через низьку досконалість підприємці в багатьох випадках згодні давати хабарі, щоб уникнути належної відповідальності за постачання небезпечної продукції і шкоду, нанесену споживачам, небезпечні умови праці й шкоду, нанесену здоров'ю співробітників, забруднення довкілля тощо.

Треба усвідомити, що для підприємств, не спроможних виконати чинні обов'язкові норми, є три варіанти поведінки: завдяки власному вдосконаленню досягти спроможності виконувати обов'язкові норми; піти з ринку; **зберегти місце на ринку, сплачуючи хабарі (тобто за рахунок розвитку корупції).**

Щоб усвідомити масштаби корупційної діяльності в цьому аспекті, наведемо узагальнені дані щодо результатів державного нагляду за дотриманням обов'язкових норм протягом 2013 року. Згідно з офіційними даними, висвітленими у ЗМІ, **в процесі державних перевірок виявлено невідповідність чинним вимогам на рівні 80 відсотків перевіреної продукції в частині її безпечності та якості, 90 відсотків перевірених компаній у частині забруднення навколишнього середовища та 99 відсотків щодо оплати праці.**

Який стан з цього питання маємо на сьогодні, сказати важко, адже в Україні продовжує діяти мораторій на перевірки бізнесу, а також ще не організовано належного контролю на ринках. Утім те, що ситуація не покращилася, можна говорити впевнено.

Є ще й інший аспект корупції, пов'язаний з низьким рівнем ділової досконалості підприємств. Це, коли в деяких виробників виникає бажання підвищити свої доходи за умови, що вони поступаються в рівні досконалості своїм конкурентам, або не спроможні досягти чинних вимог. Вони погоджуються на сплату хабарів у випадках, коли є бажання **отримати**

відповідний дозвіл у разі невідповідності організації чинним вимогам; отримати преференції під час участі в тендерах з сильнішими конкурентами; придбати сертифікати на продукцію чи систему менеджменту в разі їх невідповідності стандартам тощо.

Що робити?

Відповідь на це запитання спробували дати у своїй Резолюції учасники 10-го Всеукраїнського з'їзду якості (Київ, 26 травня 2017 р.). Вони вважають, що в країні має бути створено таку атмосферу, щоб у суспільстві користувалися повагою й були престижними саме досконалі організації, а також ті з них, що продовжують безперервно й системно вдосконалюватися. Щоб на законодавчому рівні було введено формулу «Чим досконаліша організація, тим комфортніше їй у державі». Перспектива такого перетворення у найбільшій мірі залежить від лідерів України, зокрема її громадських об'єднань. А відтак уряд і прогресивна громадськість мають зробити все можливе для сприяння розвитку в Україні руху за ділову досконалість і конкурентоспроможність підприємств та організацій.

Резолюція з'їзду вже отримала підтримку Кабінету Міністрів України. Органам виконавчої влади (ОВВ) доручено використовувати рекомендації, викладені в Резолюції, у своїй роботі, а також забезпечити перепідготовку керівників і фахівців ОВВ з питань ділової досконалості й системного менеджменту.

Крім того, учасники 26-го Міжнародного форуму «Дні якості в Києві» (Київ, 9 листопада 2017 р.) звернулися до всіх громадських об'єднань (академії наук, торгово-промислових палат, професійних об'єднань, об'єднань роботодавців, громадських рад при ОВВ) з пропозицією долучитися до процесів сприяння розгортанню в Україні руху за ділову досконалість і конкурентоспроможність. Це вже знайшло практичне відображення у запропонованій Антикризисною радою громадських організацій України програмі «Платформа економічного патріотизму: першочергові заходи».

До цього треба додати, що розвиток руху за ділову досконалість і конкурентоспроможність, одночасно зі зменшенням корупції, сприятиме викоріненню ще цілої низки інших негативних наслідків «недосконалості», таких як постачання небезпечної продукції та порушення прав споживачів, висока собівартість продукції та низька продуктивність праці, непродуктивні витрати ресурсів і проблеми щодо надходження податків у державний бюджет, забруднення навколишнього середовища та зубожіння громадян, що втратили робочі місця або отримують мізерну заробітну плату тощо. Все це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки, покращенню соціально-економічного стану в країні, а відтак зниженню соціальної напруженості у суспільстві та невдоволеності чинною владою.

І в цьому плані важливо зазначити, що в Україні вже накопичено певний досвід з організації вдосконалення вітчизняних компаній на засадах сучасних європейських підходів і кращих практик. Українська асоціація досконалості та якості (УАДЯ) має відповідні повноваження від EFQM – провідної європейської організації з ділової досконалості, підготувала експертів, які визнаються EFQM, напрацювала технології безперервного вдосконалення організацій, підготувала підприємства, що можуть слугувати зразками для наслідування. До речі, в цих підприємств немає потреби давати комусь хабарі, оскільки вони спроможні не тільки дотримуватися чинних обов'язкових норм, а й забезпечувати задоволення всіх зацікавлених сторін. Отже справа за владою і громадськими організаціями щодо широкого поширення в Україні накопиченого досвіду.